

Szeredi Pál

Gondolatok a Szárszói Konferencia utóéletéről

Az 1943-as Szárszói Konferencia a nemzetépítő demokrata mozgalom történetének egyik fontos állomása volt. Sokan és sokféleképpen emlékeztek meg róla, idézték fel eseményeit és következményeit. Mértékadónak azonban – úgy vélem – azt a megközelítést kellene tekintenünk, amit Somodi István, az 1943-as találkozó egyik résztvevője 1980-ban mondott a Hazafias Népfrontban szervezett, a találkozón részt vettek emlékező összejövételén:

„Áttekintve történelmi közelmúltunk eseményeit, mindannyian feszengve érezzük, hogy ezeket valamiféle sablonok gondosan osztályozták. Egyesek méltó tekintélyt élveznek, mások valami okból mérsékelt jelentőségüket meghaladó súlyt kaptak. Ismét mások, úgy tűnik, csak szigorú ellenőrzés mellett juthatnak néhanapján egy rövid sétához a napfényben, soha szabatosan meg nem fogalmazott módon, nyilvánosan nem ismertetett indokok alapján. Szárszó sorsa csaknem az utóbbi.

Látva-hallva-tapintva az emberöltőnyi szilenciumot, amelyre Szárszót kárhóztatta az akart vagy spontán feledés, a tengernyi gondolat közül nálam elsők az nyomul előtérbe, hogy miben vagyunk szellemének adósai. Azt hiszem, sokkal. Ezek közül szeretnék néhányra rámutatni.

Mindenütt, ahol élve eltemetett gondolatok dörömbölnek, első feladatunk: felfeszíteni a kriptaajtót. Ha a gondolat egészséges, életet igénylő, kiszabadítani. Ha torz, rosszindulatú, kivonszolni a világosságra, diagnosztizálni és átadni az erre szentelt közgyűjteménynek.

Míg élünk, feladatunk Szárszót a maga valóságában megmutatni a magyar társadalomnak, kortársaknak és most induló fiataloknak. Misztifikációk nélkül, nosztalgiák nélkül, de hazug átírás, hangfogók és korlátok nélkül is. Az egyikre nincs rászorulva – a másikat nem tűrheti.

Szárszó ügye nem „engedély” tárgya. Szárszó volt, van és lesz. Helyre kell állítani, újra kell teremteni tisztességét. Ha tehát valamit tervezünk ügyében, azt a Széchenyi megkövetelte nyíltsággal, tartózkodással és a mumusoktól való félelem nélkül kell tenni.

Alapelvként ajánlom, hogy amit lehet, minden további nélkül végezzük el magunk. Kutassuk fel, szedjük össze, írjuk le, bocsássuk közre, amit csak tudunk. Ehhez csak a magunk fáradó akaratán kell erőt venni. Ha valahol segítségre, közreműködésre van szükség, meg kell keresni az intézkedésre jogosult személyeket, intézményeket. Konkrét javaslatot, indítványt kell tenni, ha kérni kell valamit, akkor kérni, ha jogszabály úgy rendelkezik, hogy valamihez valakinek a hozzájárulása kell, akkor fel kell kérni, hogy adja meg. De nem félénken, az életfunkciók gyakorlásához is engedélyt kérő kiskorú vagy gyanúsított pozíciójából, hanem annak a biztonságával, aki teljes jogkörrel, cselekvőképességgel gyakorolja törvényes jogait. És ha valaki a »hatalom

bűvöletében» nem ismerné jogai törvényes korlátait, fel kell világosítani. Tekintse szerencsésének, hogy ez idő szerint ő ül abban a székben, ahonnet a magyar történelem eme pirosbetűs ünnepének kultuszához hozzájárulhat.¹

Somodi István egész életében nyitogatta az 1943-as Szárszói Konferencia gondolatait elrejtő „kriptaajtó” zárját. Nem kétséges, hogy most, 75 évvel a találkozó után is, vannak olyan elemei az 1943-as találkozásnak, melyeket érdemes lenne tisztábban látni, amint az is feladata a nemzeti demokrácia iránt elkötelezetteknek, hogy következményeit, a magyar politikai életre gyakorolt rövid és hosszú távú hatásait is elemzés alá vessék.

Én most utóéletéről ejtek pár szót – kiemelten az 1983-as esztendő eseményeiről –, mert a szárszói gondolat – 1943 óta – a magyar politikai élet szinte minden mozzanatában felfedezhető, és a nyolcvanas évek közepének sorsfordító időszakában különösen inspiráló szerepbe került. Írásomban természetesen központi hely jut Püski Sándornak, a Magyar Élet, majd Püski Kiadó vezetőjének, mivel az 1943-as tábor szervezőjeként és szellemi koordinátoraként nevéhez és tevékenységéhez kötődik mindaz, amit e konferencia jelképez a szellemi életben.²

Érdemes bevezetésképpen áttekinteni, hogy a Szárszói Konferencia és szervezője, Püski Sándor miképpen jelenik meg a második világháborút követő évek szellemi életében. Tisztázzuk mindenekelőtt, hogy a konferencián nem a baloldaliak, s végképpen nem a kommunisták játszották a főszerepet, amint az is közismert, hogy a nemzeti demokratákat, a népi írókat és műveik kiadóját, Püskit, a baloldalon elhelyezkedő politikusok hatalmuk teljes időszakában a legádázabb ellenfelüknek tekintették. Már 1945 elején érzékelti lehetett ezt, amikor a csak éledező magyar közélet egyik híre az lett, hogy Debrecenben újra elindult Püski Sándor könyvkiadója. A Népszava, a szociáldemokraták lapja, 1945. április 19-én így számolt be az indulásról: „Csodálkozva látjuk, hogy Sinka István, Sértő Kálmán, Tatay Sándor, Erdélyi József és Féja Géza, Németh László, Kodolányi János kiadója a porondra merészkedik, még akkor is, ha ő adta ki a szárszói diákkonferenciának jegyzőkönyvét, melyen kissé szabadabb megnyilatkozások is elhangzottak 1943 nyarán. Még akkor is, ha ő adta ki Veres Péter és Nagy István műveit, mert bennük csak a népi írókat támogatta és nem a szocialistákat. Remélhetőleg Püski doktor vagy kiadóvállalata nem tervezi Erdélyi József gyűjteményes verseinek újabb kiadását.”³ Látható, hogy Püski bűne elsősorban a népi írók műveinek megjelentetése, s bár az 1943-as „diákkonferencia” pozitív tettei közé sorolódik még, de személye már akkor sem kívánatos a közéletben.

A következő támadássorozat az igazolási eljárások során érte Püskit. A Magyar Élet Kiadó igazolási eljárására 1945 júniusának elején került sor. Erdei Ferenc már 1945 januárjában megemlítette Püskinek, hogy az írók egy része ellen megindult a propagandakampány. Püski Sándor igazolása során vádként

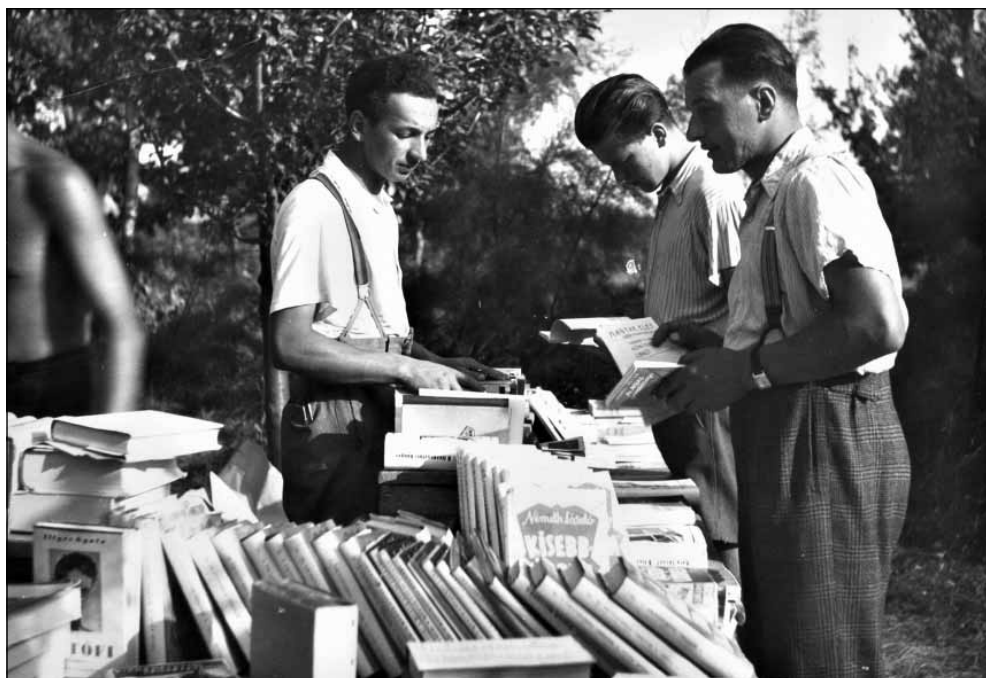
¹ A szárszói konferencia négy évtized távolából, Forrás, 1983. 8. szám, 40–41.

² Kevés szó esik róla a feldolgozásokban, ezért itt is felhívom a figyelmet arra, hogy Püski Sándor hozzászólását, előadását az 1943-as konferencián érdemes lenne újra elővenni és elemezni. Püski politikai pályaképe megtalálható: Szeredi Pál, Püski Sándor – politikai életrajz, Barangoló Kiadó, Pilisszentkereszt, 2016.

³ Dr. Püski Sándor Magyar Élet könyvkiadó vállalata ismét működik Debrecenben, Népszava, 1945. április 19., 6.

fogalmazódott meg, hogy kiadta Erdélyi József, Sértő Kálmán könyveit, akiket az új rendszer fasisztabarát szerzőknek minősített. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelete alapján a Magyar Élet által kiadott kötetek közül betiltották Erdélyi József *Emlék* című 1943-ban kiadott verseskötetét, Féja Géza *Magyar irodalomszemlélet* című és Sinka István *Fekete bojtár vallomásai* című 1942-ben kiadott könyveit. Sértő Kálmán Püskinéél megjelent kötete például nem is szerepelt a betiltott művek listáján. Valójában nem is ez volt az igazi vád Püski ellen, inkább az, hogy tömegével jelentette meg a népi írók műveit, egzisztenciális biztonságot teremtett számukra, s nem volt hajlandó elfogadni azokat az új kiadói elveket, melyek elhallgattatni tervezték a népieket. 1945 áprilisában, a Nemzeti Parasztpárt központjában Püski kérte Veres Pétert és Illyés Gyulát, hogy álljanak ki mellette, mert érezte, hogy bajok lesznek igazolása során. A Parasztpárt vezetőségében azonban egyre mélyebb lett a megosztottság, a párt egységes nyilatkozatot nem fogadott el Püski Sándor oldalán, ám Veres Péter írt egy levelet az igazoló bizottságnak 1945. április végén, amelyben kiállt Püski mellett.

„Tudomásunkra jutott, hogy dr. Püski Sándor a Magyar Élet könyvkiadó vállalat vezetője rövidesen igazolás elé kerül. Legutóbbi vezetőségi összejövetelünkön szóba került a dr. Püski igazoltatása és a vele való gazdasági viszonyunk is. Arra a megállapodásra jutottunk, hogy függetlenül attól, hogy a jövőben adunk-e ki nála könyveket, a leigazoltatását a magyar könyvkiadók között természetesnek tartjuk. Ha az igazoló bizottság erre vonatkozóan, a döntés előtt bővebb tájékoztatást óhajtana, elmondhatjuk, hogy olyan könyvkiadónak és kereskedőnek tartjuk, aki az általa kiadott könyvekkel a dolgozó magyar nép érdekeit szolgálta. Mint minden könyvkiadó, ő is többféle könyveket adott ki, amelyeknek a művészi és politikai értékén lehet vitat-



kozni, az azonban nem vitás, hogy azok a nacionalista és kommunista írók, akiknek a könyveit kiadta, és akikért a felelősséget a legnehezebb időkben is vállalta, akkor sehol másutt nem juthattak volna szóhoz. Közismert dolog, hogy Veres Péter, Darvas József, Kovács Imre, Nagy István legsúlyosabb könyvei itt jelentek meg és az Erdei Ferencét is csak a cenzúra akadályozta meg.⁴ Azt is kijelenthetjük, hogy anyagi nehézségei ellenére az íróknak mindig megfizette a szerződésben megállapított díjakat és ezek nem voltak kisebbek, mint más kiadóknál szokásos honorárium. Végezetül még annyit, hogy ezek a könyvek, amelyeket dr. Püski Sándor kiadott és azok az írók, akik ezeket a könyveket írták ma már nem csak a magyar irodalomtörténet, hanem a magyar történelem értékei és a mai időkre és ezeknek az időknek az embereire rossz fényt vetne, ha dr. Püski Sándort megakadályoznák bátor és nehéz munkájában. Ez a kívánságunk teljesen független attól, hogy a jövőben az ő vállalatánál jelentjük-e meg könyveinket. Ő ugyanis soha nem kötött velünk egész életre szóló lebéklýzó szerződéseket és az írók szabadságát ezen a téren is tiszteletben tartotta” – fejezte be levelét Veres Péter. Később Veres Péter mellett Illyés Gyula, Jócsik Lajos, Darvas József és Erdei Ferenc is láttamozta a Püski mellett kiálló nyilatkozatot.

Az igazoló bizottság ülésén Püski ellen azt hozták fel vádként, hogy jobboldali szerzők műveit is megjelentette. Püski azzal érvelt, hogy a betiltott könyvek listáján csak 3 kiadványa szerepel, s tételesen próbálta igazolni a könyvekben foglaltak nemzeti, de semmiképpen nem irredenta vagy antiszemita megnyilvánulásait. A tárgyalás második napjára beidéztek a Püski mellett kiálló írókat, ám közülük csak Veres Péter és Jócsik Lajos jelent meg az ülésen.

Az igazolási eljárás 1945. június 13-án befejeződött, Püskit szóbeli feddésben részesítették, de nem tiltották el a könyvkiadói, könyvterjesztői tevékenységtől. Az indoklásban azt állapították meg, hogy „...több jobboldali, sőt közöttük teljesen nyilas érzelmű író művét megjelentette, így Kádár Lajos, Kodolányi János, Sinka István, Erdélyi József, Féja Géza, Németh László írók műveit is kiadta, de ezenkívül Feldmann Ferenc könyvkereskedő ellen⁵ 1940 évben rosszhiszemű beadványt intézett az Igazságügyminiszterhez”. A határozatot a kommunista párt által delegált Cserépfalvi Imre mint a bizottság elnöke és a szociáldemokraták által delegált Horváth Zoltán mint a bizottság tagja aláírta. Ugyanakkor, miután a határozat megszületett, mindketten lemondtak az igazoló bizottsági tagságukról, mert helytelenítették Püski igazolását.

A Püski elleni igazolási eljárás sokkal inkább a népi írók ellen szólt, semmint a könyvkiadó ellen. Püskivel szemben kísérletet lehetett tenni arra, hogy eltiltva őt a könyvkiadástól, egyben megbélyegezzék az általa megjelentetett könyvek szerzőit is, s visszaszorítsák szerepüket a közéletben. Érdekes egyébként, hogy Németh Lászlónak a Nemzetgyűlésbe történő delegálása is szóba

⁴ Erdei Ferenc *A magyar társadalom* című kötetére Püski adott megrendelést Erdeinek, sőt fizette is neki az 500 pengős előleget, de mire elkészült, már bevonultak a németek Magyarországra, s a megmerevedett cenzúra nem engedélyezte a mű kiadását.

⁵ Püski nem vádló volt ebben az ügyben, hanem csatlakozott a Pulitzer Zsigmond és társa könyvterjesztő egy beadványához, melyben el kívánta érni, hogy a sikkasztásért elítélt Feldmann Ferenc ne lehessen könyvterjesztő.

került, miközben a könyvkiadók igazoló bizottsága „jobboldali”, illetve „teljesen nyílt érzelmű” írónak minősítette őt.

Az igazolási eljárásban a szárszói tanácskozás nem merült fel vádpontként. Amint Németh Lászlóval, úgy az 1943-as konferenciával sem tudott mit kezdeni a politika. A konferencia antifasiszta jellege, a kommunista Nagy István és a baloldal felé tájékozódó Erdei Ferenc előadásai beilleszkedtek az új rendszer gondolatvilágába, ezért az egyelőre nem került megtámadásra.

1947-ben végérvényesen magukra maradtak a nemzeti demokraták. Erdei Ferenc *Az összeesküvők politikája és a harmadik út ideológiája*⁶ című írásában történeti áttekintést adott a népi mozgalom különböző szakaszairól, s végkifejletnek azt tekintette, hogy a „bizonytalan és romantikus ideológiai elemeket” is magába ötvöző harmadikutas népi irányzat elvált a parasztság radikális, osztályharcos politikájának képviselőitől, azaz a kommunistáktól. „Ebben a sajtóságos, ellentétekből összetevődő, bizonytalan és laza egységben Németh László harmadik útja volt az egyik leghatározottabb és legszuggesztívabb erejű rendszeralakítási törekvés. Németh László elvont és írói megfogalmazásában a harmadik út elképzelése egy határozott és egységes rendszer formáját öltötte fel. Ez a harmadikutas ideológia sem elméleti alapjaiban, sem politikai konzekvenciáiban nem volt ugyan egy szorosán zárt szemléleti és világnézeti rendszer, azonban Németh László színes és szuggesztív előadásában mégis ilyennek hatott. Ezért lett Németh László fogalmazásának az a következménye, hogy a népi értelmiség széles körei a magukénak fogadták el, a maguk ideológiáját ismerték fel benne – folytatta Erdei Ferenc a népi mozgalom politikai felelősségét firtató okfejtését. – A harmadik út olyan ideológiai-szellemi mozgalom, amely politikailag nem kötötte le magát és nem határolta el magát félreérthetetlenül. Emiatt érvényesülhetett az a részben külsőleges, részben belső rokonság, ami a harmadik út népi ideológiája és a horthysta politika némely változatai között fennáll. Bizonyos pontokon pozitív ez a rokonság, főképpen a nemzeti tudat és érzés bizonyos elemeiben, erősebb és határozottabb azonban egy negatívumban: a munkásság, a munkásmozgalom és a marxizmus irányában való barátságtalan, kételkedő, sőt itt-ott ellenséges magatartásban.”

Erdi Ferenc ezzel mintegy saját maga mondta ki az ítéletet a nemzeti demokrata mozgalom felett. Mivel Erdei elhatárolódott a szárszói gondolati körtől, ezért a szárszói konferencia körüli mítoszt is el lehetett temetni.

Az elkövetkező években kétféle megközelítése volt a szárszó tanácskozásnak. Azt egyik a hallgatás, azaz az elfelejtésre ítéltetés. Mind Püski, mind a Konferencia témája csak akkor került elő, amikor a nemzeti demokraták ellen valamilyen támadáshoz kellettek indokok, így például a népi írókról szóló 1958-as állásfoglalás kapcsán. Az elhallgatás időszaka másfél évtizedig tartott. A politika általános ítélete az volt: Szárszón nem történt semmi lényeges 1943-ban, felidézése felesleges. Igaz, elítélését sem szorgalmazták.

A másik megközelítés rendszeresen megkísérelte a tanácskozást ifjúsági összejövetelként értelmezni, ahol részt vettek munkásifjak is, és tulajdon-

⁶ Erdei Ferenc, *Az összeesküvők politikája és a harmadik út ideológiája*, Forum, 1947. 2. sz., 93–104.

képpen az ő fellépésük alapján ezek a szárszói táborozások a kommunista ifjúsági szervezkedések elindítói, az antifasiszta összefogás, a népfrentpolitika egyik színtere voltak. A hamis beállítások egyik fő ideológusa Pintér István történész, aki már 1968-ban, a Konferencia 25. évfordulójára emlékezve leírta egy tanulmányában: *„Szárszó, mint a náciellenes erők útkeresésének és tömörülésének fontos politikai állomásaként vonult be a magyar ellenállás történetébe.”*⁷ A törekvés az volt, hogy a Szárszói Konferenciát az antifasiszta ellenállás szerveződésének egy eseményeként értelmezzék, melynek főszereplői a baloldali fiatalok voltak. *„Már önmagában az is nagy eredmény, hogy kommunisták, a népi baloldal képviselői sok száz ifjú előtt viszonylag szabadon fejthetik ki nézeteiket, szabadon vitázhatnak. A kommunista párt azzal küldte képviselőit, a fiatal kommunistákat, újságírókat e találkozóra, hogy a Hitler-ellenes nemzeti összefogás szükségességének felismerésére és megértésére összpontosítsák a figyelmet. Hogy megismertessék a résztvevőkkel az ifjúság demokratikus követelésein túl a kommunista párt Hitler-ellenes, antifasiszta programját”* – írta Pintér. Ekkoriban volt előkészületben a Párt-történeti Intézet kebelében az a kötet, amely az antifasiszta népfrentpolitika történetét volt hivatva összefoglalni. A hetvenes évek végére elkészült kötet az egész szárszói gondolatot olyan beállításban tálalta, mintha az a kommunisták kezdeményezésére, szervezésében került volna megrendezésre, és a Márciusi Front megalakulásától kezdve a baloldali szervezkedés állt volna a nemzeti demokrata rendezvények mögött, azaz a nemzeti demokraták valójában nem is léteztek, pusztán a baloldal társutasaiaként volt szerepük.⁸ Az 1943-as találkozó számos résztvevője még élt, a hamis beállítás cáfolatára azonban senki nem vállalkozott.

Tartózkodásuk megérthető, különösen annak fényében, amit Darvas József mondott az 1973-as, a találkozó 30. évfordulójára rendezett emlékezésen. Darvas nem csak résztvevője volt a Szárszói Konferenciának, hanem egyik vezetője az 1945 után megalakult Nemzeti Parasztpártnak, a nemzeti demokraták politikai szervezetének. Az 1973-ban Balatonszárszón, a Konferencia emlékének megörökítésére elhelyezett emléktábla avatásán elmondott beszédében hangsúlyozta ugyan a találkozó jelentőségét, ám annak szerepét a szocializmus előkészítésében találta meg. *„A személyi kultusz éveiben letagadták ennek az eseménynek a haladó voltát is – mondta többek között Darvas József –, ma pedig vannak túlzó vélemények, melyek szerint, ami itt készült, az lett volna az igazi népi Magyarország. Az igazság az, hogy a tanácskozásnak megvoltak a maga ellentmondásai, többféle vélemény képviselői vitatkoztak itt. Hogyha ma valaki kézbe veszi a konferencia jegyzőkönyvéből készült kötetet – melyet még 1943-ban kiadott a Püski-féle Magyar Élet könyvkiadó –, elcsodálkozik azon a bátor hangon, mellyel a tanácskozók összessége világosan abból indult ki, hogy a németek már elvesztették a háborút, és amellyel az előadók, hozzászólók többsége a független szocialista Magyarország megteremtésének módjait kutatta. A szárszói konferencia nagyjelentőségű progresszív megmozdulás,*

⁷ Pintér István, *Emlékezés a „szárszói találkozóra”*, Magyar Nemzet, 1968. augusztus 25., 9.

⁸ Lásd: Pintér István – Szabó Bálint, *A népfrentmozgalom Magyarországon*, Kossuth Könyvkiadó – Hazafias Népfrent, 1978.

történelmi tett volt.”⁹ Árulkodó volt már az előadás címe is, mely a találkozót a németellenes ifjúsági szervezetek összefüveteként tüntette fel. Darvas szavai-
val évtizedekre visszamenően és előremutatóan kijelölte a Szárszói Konferencia
helyét a magyar politikatörténetben, eltitkolva annak lényegét, meghamisítva
céljait és törekvéseit. A Konferencia betagozódott a magyar munkásmozgalom
történetébe, és csak nagyon ritka alkalom volt, amikor néhány volt résztvevő
ennek ellentmondva fel merete vetni a találkozó valódi céljait.¹⁰

A találkozó emlékét a volt résztvevők természetesen egészen másképpen
őrizték. A baráti társaságok rendszeresen felidéztek az eseményeket. A refor-
mátus egyház – mivel a ’43-as találkozó egyik szervezője a Soli Deo Gloria
református ifjúsági szervezet volt – évről évre megemlékezett a találkozó-
ról, hiszen – bár csak a helyszínt adta – ezáltal részesévé válhatott a munkásmoz-
galom antifasiszta szervezkedésének.

Ennél sokkal jelentősebb volt a népi írók, a nemzeti demokrata mozgalom
szárszói gondolatot ébren tartó munkássága. Bár a Szárszói Konferencia konk-
rétan kevés írásukban jelent meg,¹¹ ám a találkozó gondolata, a sem kelet, sem
nyugat felé nem elkötelezett, a „harmadik út”, vagy inkább „saját út” törekvé-
seit megfogalmazó politikai célrendszer folyamatosan jelen volt írásaikban.
A népi írók első, nagy nemzedéke az 1970-es évek első felére elhunyt, ám
helyüket átvette a nemzeti demokraták második generációja, Csoóri Sándor,
Csurka István, Fekete Gyula, majd pár évvel később a harmadik nemzedék,
Lezsák Sándor, Csengey Dénes, Nagy Gáspár.¹²

A Szárszói Konferencia megítélésében áttörést az 1970-es évek vége, az
1980-as évek eleje hozott. Kétségtelen, hogy ebben az egyik inspiráló tényező
az volt, hogy Püski Sándor másfél évtized múltán engedélyt kapott Amerikába
történő kiutazására, ahol gyermekeivel ismét megszervezte kiadóját, így újra
nyilvánosságot tudott teremteni a nemzeti elkötelezettségű irodalom és köz-
életi írások megjelentetéséhez. Bár kiadójának könyvei leginkább a magyar
emigráció körében terjedtek, ám a baráti kapcsolatok révén sok példány jutott
magyarországi olvasókhoz is. Borbándi Gyulának a népi mozgalom történeté-

⁹ Darvas József, *Szárszó, 1943. Emlékező beszéd a 30. évfordulón (A németellenes ifjúsági szervezetek találkozója Balatonszárszón, 1943. augusztus 23–29.)* Élet és Irodalom, 1973. 36. sz., 3–4.

¹⁰ Ilyen próbálkozás volt például: Havas Gábor – Ohati Nagy László – Sebestyén László, *A ’43-as szárszói találkozó előzményeihez*, Valóság, 1973. 8. sz.

¹¹ Természetesen voltak olyan művek, melyek a személyes érintettség okán is a valóságnak megfelelően igyekeztek ábrázolni a találkozó jelentőségét. Ilyen volt például: Veres Péter, *Szárszó*, Magvető Kiadó, Budapest, 1971; Sipos Gyula, *Szárszóról – 25 év után*, Magyar Hír-
lap, 1968. szeptember 2.; Nagy István, *Szemben az árral*, Kriterion, Bukarest, 1974; Balogh Edgár, *Szolgálatban*, Kriterion, Bukarest, 1976; Borbándi Gyula, *A magyar népi mozgalom*, Püski Kiadó, New York, 1983.

¹² A Szárszói Konferencia gondolatát ébren tartó írásaikból néhány példa: Csoóri Sándor, *Vendégségben Veres Péternél*, Alföld, 1975. 12. szám, 3–8.; Medvigy Endre, *Sinka István szárszói útja*, Alföld, 1984. 12. szám, 60–75.; *A szárszói konferencia négy évtized távlatából. Tizenkét résztvevő vallomása, tanúságtétele*, sajtó alá rendezte: Gyórfy Sándor, Forrás, 1983. 8. szám, 20–45.

ről készült monográfiája alapvetően változtatta meg a nemzeti demokratákról, és ezen belül a Szárszói Konferenciáról kialakult képet. Borbándi adatokban gazdag, ezért aztán bizonyító erejű összefoglaló műve részletesen ismertette a népi mozgalom saját útját, megcáfolva a hazai történészek által folyamatosan hangoztatott népfrontos koncepciót.

Püski Sándor kiadói munkássága mellett Magyarországon is elindult a történészek-irodalomtörténészek egy bizonyos körében az a vizsgálódás, mely elvezetett a felismeréshez; a népi-nemzeti demokrata mozgalom a huszadik század magyar történetének egyik fontos, megkerülhetetlen politikai tényezője, áramlata volt. Mindenekelőtt Salamon Konrád és Tóth Pál Péter írásait kell megemlítenünk. Salamon Konrád 1971-től kezdődően foglalkozott a falukutató mozgalom történetével, és 1978-ban készült el a Márciusi Frontról szóló kandidátusi értekezése,¹³ mely szögesen ellentétes értelmezését adta az addig sulykolt nézeteknek. A kötetben is megjelent írása komoly vitát gerjesztett, de még inkább a Forrás folyóiratban 1983-ban megjelent, a Szárszói Konferencia céljairól és az ott megfogalmazott törekvésekről szóló tanulmánya.¹⁴ Tóth Pál Péternek az 1983-ban megjelent, a Márciusi Front és a Turul mozgalom összefüggéseit vizsgáló¹⁵ kötete és az Alföld 1985. júniusi számában megjelent fontos és részletes elemző tanulmánya¹⁶ járult hozzá a tisztázó folyamathoz.

Az 1983-as év, a konferencia 40. évfordulója szokatlanul nagy érdeklődést váltott ki. Ennek egyik indoka az előzőekben jelzett történészi vizsgálódások megerősödése, illetve a nemzeti demokraták fokozódó tevékenysége, de inspirálta a politikai vezetésben teret nyerő új szemléletű fiatal generáció fogékonysága is.

Pozsgay Imréről és a környezetében dolgozó fiatal értelmiségiekről van szó, akik egy része baráti kapcsolatot tartott fenn, sőt eszmei sorsközösséget vállalt a nemzeti demokratákkal, mint például Bíró Zoltán, Szokolczay Lajos. Pozsgay 1969-ben került be a politika központi közegébe, előbb az MSZMP KB sajtóelosztályának vezetője, 1971–1975 között a Társadalmi Szemle főszerkesztője, 1975-től kulturális miniszterhelyettes, 1976–1980 között kulturális, majd 1982-ig művelődési miniszter, 1982 és 1988 között a Hazafias Népfront főtájkára volt. Mentora, Aczél György segítségével gyorsan tudott tájékozódni a kulturális élet ellentmondásairól, gondolkodása azonban már más volt, mint Aczélé. Hamar felismerte a nemzeti demokrata mozgalom törekvéseinek tömeghatását, a szellemi mozgalom erejét, és ez érdeklődését annak múltja felé terelte.

Munkatársai részletesen beszámoltak neki az 1979-es, Lakiteleken megrendezett fiatal írók találkozásán felmerült gondolatokról, figyelemmel kísérte a vidéki folyóiratokban a nemzeti demokratáktól megjelent írásokat. Mint kulturális miniszter tudott a Hazafias Népfrontban 1980-ban megrendezett, a Szárszói Konferencián résztvevők számára szervezett emlékező beszélgetésről, az ott

¹³ Salamon Konrád, *A Márciusi Front*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

¹⁴ Salamon Konrád, *Szárszó, 1943*, Forrás, 1983. 8. sz., 3–19.

¹⁵ Tóth Pál Péter, *Metszéspontok, a Turultól a Márciusi Frontig*, Akadémia Kiadó, Budapest, 1983.

¹⁶ Tóth Pál Péter, *Szárszó – 1943*, Alföld, 1985. 6. szám, 75–78.

felvetődő Szárszói Baráti Kör megalakításáról.¹⁷ 1980-tól működött a Fényes Szellők Baráti Kör, melyben számos Szárszón is jelen volt akkori fiatal tömörült. Minden hónap első csütörtökjén tartottak egy-egy eszmecsere-t az V. kerületi népfonházban. Az 1980-ban Magyarországon tartózkodó Püski Sándort felkérték, hogy júniusi összejevetelükön vegyen részt. Több mint százan gyűltek össze és emlékeztek meg, többek között a Szárszói Konferencia gondolatainak időszerűségéről is. Püski egyébként korán felfigyelt Pozsgaynak a népi gondolat iránti fogékonyságára, 1980-ban már kérelmezte nála, hogy készüljenek közös kiadásban könyvek a Magvető Kiadó és a New York-i Püski Kiadó gondozásában, illetve hogy a nyugati magyar könyvtermést szívesen bemutatná Püski Sándor a Magyar Könyvhéten. Pozsgay ekkor még egyik kérdésben sem tudott segítségére lenni Püskinek, ám a levelezésben elindult kapcsolatot megpecsételő személyes találkozó során már sok mindenről szót tudtak váltani, mely elképzelések az elkövetkezendő években valósulnak meg. A nyugati magyar irodalom hazai kiadásában rövidesen jelentkeztek eredmények. Püski javaslata meghallgatásra került. Előbb *Vándorének* címmel jelent meg egy nyugat-európai és tengerentúli magyar költők verseit tartalmazó antológia 1981-ben a Szépirodalmi Kiadó gondozásában, majd Cs. Szabó László két kötete is napvilágot látott Budapesten.

Pozsgay 1982-ben járt Amerikában, s találkozott személyesen is a Püski családdal. Ekkor váltották le – elsősorban az Aczél Györggyel folytatott vitája miatt, éppenséggel a nemzeti demokrata mozgalom megítélésében megmutatkozott nézetkülönbségük okán – miniszteri tisztségéből, és lett a Hazafias Népfon vezetője. A Püski házaspárral való találkozásáról, az amerikai magyarokkal folytatott beszélgetéseiről évekkel később is azt mondta, hogy jelentős mértékben hozzájárultak szemléletváltozásához.

Püski és Pozsgay megegyezett abban, hogy a Szárszói Konferencia 40. évfordulójának ünnepeit közösen fogják megszervezni. Pozsgay a Hazafias Népfon mellett az Írószövetség bevonását is javasolta, amit Püski elfogadott, és Fekete Gyulát, a szövetség alelnökét ajánlotta kapcsolattartónak.

Püski számára elsősorban az volt fontos, hogy a konferencia jegyzőkönyve megjelenhessen Magyarországon. Igaz, 1943-ban, közvetlenül a találkozó után kiadta a jegyzőkönyvet, ám abból már alig voltak példányok.¹⁸ Püski remélte, hogy a konferencia jegyzőkönyvének újabb kiadásával saját rehabilitációjában is előrelépést tud elérni, illetve a nemzeti demokrata mozgalom is előnyt tud kovácsolni. Mivel a New York-i kiadója nem kapott engedélyt magyarországi kiadóval való közös megjelentetésre, ezért elfogadta Pozsgay érvelését, és a Kossuth Könyvkiadót jelölték meg a jegyzőkönyv megjelentetésére. Püski ragaszkodott hozzá, hogy a saját maga által készített jegyzőkönyv kerüljön kiadásra, abból ne húzzanak ki semmilyen hozzászólást vagy részletet, és azt is igényelte, hogy a korabeli dokumentumokat, újsághíreket is mellékeljék a jegyzőkönyvhöz, illetve az élő résztvevők emlékezéseiből is adjanak egy válogatást. Györffy Sándornak az 1980-as emlékező gyűlésről összeállított tanulmánya alkalmasnak látszott erre.

¹⁷ A Szárszói Baráti Kör végül majd csak 1983 decemberében alakulhatott meg, amikor már Pozsgay a Hazafias Népfon főtítkára volt.

¹⁸ *Magyar Szárszó. Az 1943. évi Balatonszárszói Magyar Élet-tábor előadás- és megbeszélés-sorozata*, Magyar Élet Kiadó, Budapest, 1943.

Püski másik javaslata és igénye az volt, hogy a 40. évforduló kapcsán kerüljön sor egyhetes tábor megtartására, az eredeti időpont környékén, azaz augusztus végén. Püski elképzelése szerint az 1943-as Konferencia fő mondanivalóját kellene a tábornak szolgálnia, azaz csak az első nap legyen a visszaemlékezések és méltatások napja, a többi napon az ország akkoriban égető sorskérdéseire keressenek megoldásokat a résztvevők. Püski azt is felajánlotta, hogy a nyugaton élő egykori szárszói résztvevőket is meggyőzi, hogy vegyenek részt a magyarországi találkozón.¹⁹ Pozsgay felismerte, hogy ez a találkozó lehetőséget adhat egy olyan csoport megszerveződésének, mely a nemzeti sorskérdések megvitatásával saját maga számára is politikai hátországot jelentene, ezért vita nélkül elfogadta Püski kéréseit.

Hazatérve egyeztette a 40. évfordulóra tervezett eseményeket a pártvezetéssel, személyesen Aczél Györggyel is. Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága 1983. február 22-i ülésén még egy állásfoglalást is elfogadott az 1943-as balatonszárszói konferencia negyvenedik évfordulójával kapcsolatos feladatokról. A hirtelen felfedezett legendás találkozó azért vált ilyen fontossá, mert *„hazai szellemi életünk egy részében és a nyugati magyar emigrációban erős törekvés érzékelhető Szárszó átértékelésére, egy burkoltan vagy nyíltan nacionalista »folytonosság« kiemelésére».*²⁰ Az állampárt tehát érzékelte, hogy a szárszói gondolat a nemzeti oldalon megfogalmazódó rendszerkritika erejét növelheti, ezért – tiltását már nem tehetette meg – törekedett annak saját céljai szerinti megrendezésére.

Mivel Pozsgay különösebb ellenvetést nem tapasztalt, ezért felkérte a Kossuth Kiadó szerkesztőségét, hogy kezdjék meg az egyeztetést Püskivel a kötet kiadásáról. Figyelmeztető jelzés lehetett volna a tervezett találkozó szervezőinek a Kossuth Kiadó által követett eljárás. A jegyzőkönyvet valóban nem csonkították meg, csak két hozzászólás maradt ki belőle – Gombos Gyula és Marosi Péter felszólalása, mert nevezettek nem járultak hozzá elmondott szövegük közléséhez –, ám a kötethez írtak egy bevezető tanulmányt, mégpedig azzal a Pintér Istvánnal, aki már az 1960-as évek végétől kezdődően folyamatosan a baloldali ellenállás rendezvényének próbálta feltüntetni a Szárszói Konferenciát. Pintér nem tagadta meg önmagát, a bevezetőben például ezt írta a konferencia szervezéséről: *„Szárszó annak a kemény küzdelemnek egyik fontos állomása, amelyet a magyar demokratikus erők a '30-as évek közepétől a kommunisták és a velük szimpatizáló erők kezdeményezésére – és a legtöbbször irányításával – a fasizmus, a háború ellen, majd 1941-től a háborúból való kilépésért, a hitleri Németországgal való szakításért, az ország függetlenségének helyreállításáért és az ország demokratikus átalakításáért folytattak.”* Tetézték még a kiadó szerkesztői ezt a csúsztatást azzal is, hogy olyan, a kommunistáknak az antifasiszta ellenállásban betöltött szerepét méltató dokumentumokat is betettek a kötetbe, melyeknek semmi köze nem volt a szárszói tanácskozáshoz.

¹⁹ Kiss Sándor, Gombos Gyula és Vatai László neve merült fel. A megnevezettek hazalátogatása még 1983-ban is viszonylag jelentős eseménynek számított volna, hiszen a hazai politikai vezetést nevezettek nem ismerték el, és még az olyan mértékű közösködést sem voltak hajlandók vállalni, hogy magánemberként hazautazzanak.

²⁰ MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága 1983. február 22-i ülésének jegyzőkönyve, MOL M-K5. 288. f. 41/404. ó. e.

Nyilvánvalóan arra szolgált volna a kötet megjelentetése, hogy a baloldali, azon belül a kommunista mozgalom antifasiszta harcát egy újabb dokumentummal legalizálja a pártvezetés.

Püski – aki a szerkesztőbizottság tagjaként folyamatosan figyelemmel kísérte a kötet előkészítését – komoly dilemma elé került. Végül úgy döntött, hogy a kötet kiadását nem tiltja le a nyilvánvaló eltorzítás miatt (a jegyzőkönyv kiadásának joga Püski kezében volt, tehát döntése esetén azt nem jelentethette volna meg a Kossuth), ugyanakkor kilépett a kötet szerkesztőbizottságából, és megtiltotta, hogy neve a könyv impresszumában szerepeljen. Püski úgy vélte, nagyobb lesz a haszna, ha a könyv megjelenik, mert bízott abban, hogy a sorok között olvasni tudnak azok, akik kézbe veszik a jegyzőkönyvet, és persze azzal is tisztában volt, hogy sokkal több emberhez juthat el a jegyzőkönyv, ha azt a Kossuth adja ki itthon, s nem a Püski Kiadó New Yorkban.

Az 1983 augusztusára tervezett összejövetel ügye is folyamatosan változott. A pártvezetés előbb háromnaposra, majd egynaposra redukálta a konferencia programját. Püski tiltakozott ellene, egyre inkább körvonalazódott, az egész megemlékezés arra fog irányulni, hogy abból egy, a kommunista ellenállást méltató propagandarendezvény legyen, ám még mindig fontosnak tartotta, hogy a kötet megjelenjen, illetve hogy a visszaemlékezések kapcsán az egykori résztvevők – így ő maga is – elmondhassák a Konferencia valódi céljait. 1983. június 30-án azonban Püskit behívták a New York-i magyar konzulátusra, ahol a főkonzul külügyi utasítás alapján megkérte arra, hogy 1983-ban Püskiék ne látogassanak haza. Püski nem illegálisan, hanem legális engedéllyel hagyta el Magyarországot, magyar állampolgár volt, kiterjedt üzleti kapcsolata volt a magyar kulturális szervezetekkel, számtalan itthon megjelent könyv és kulturális termék nyugati forgalmazását végezte. Évente több hónapra, esetenként akár kétszer is hazautazott, hogy az üzleti kapcsolatokat rendezze. Mindezt persze saját költségén. A főkonzul azonban az 1983-as évben történő utazása lemondására kérte fel. Értsük helyesen, nem utasította, hanem kérte, bár Püskinek nem lehettek illúziói, hogy ellenkezése esetén is módot találnak arra, miképpen tarthatják távol a tervezett találkozóról. A főkonzul egyébként meg is indokolta, hogy miért nem kívánatos Püski az évi utazása. Az ok Duray Miklós *Kutyaszorító* című könyvének New York-i megjelentetése volt, mellyel Püski megsértette a Magyar Népköztársaság szövetségi és külügyi érdekeit.

Az eset előzménye még 1982-re nyúlt vissza. 1982 nyarán – mikor Püski Magyarországon járt üzleti ügyeit intézni – Csoóri Sándor találkozót kért a Keleti Károly utcai Rózsadomb vendéglőbe Püski Sándortól. A vendéglőben megismertette őt a Pozsonyból érkezett Duray Miklóssal, aki megmutatta Püskinek a szlovákiai magyarság saját önállóságáért folytatott küzdelmének történetéről készült könyve kéziratát. Ilyen átfogó, a magyar kisebbség sorsát megrázó erővel bemutató könyv még nem született a háború utáni időkben. Kiadót persze nem talált hozzá Duray, Csoóri javaslatára, Püski segítségét kérni érkeztek a találkozóra. Püski gondolkodás és a kézirat ismerete nélkül igent mondott a felkérésre. A kézirat egy példányát kicsempészték Amerikába, s Csoóri összel, Amerikában tett látogatása alkalmával, New Yorkban írt hozzá egy előszót, Püski felkérésére.

Püski Sándor 1983 tavaszán adta ki New Yorkban *Kutyaszorító* címmel Duray Miklós önéletrajzi ihletésű könyvét. Már maga az a tény, hogy a felvidéki magyar-

ság sorsáról, elnyomásáról, jogainak csorbításáról kötetnyi bizonyíték, igazolás jelenik meg, elég lett volna ahhoz, hogy a hazai kulturális élet vezetői felvonják szemöldöküket, ám a Csoóri által írt előszó olyan állításokat is tartalmazott, amelyek már nemcsak a szomszédos államok magyarsággal szembeni politikája bírálatát, hanem a hazai politikai hatalom tehetetlenségét is leleplezték.

„Magyarországon mind a mai napig, mint fenyegető evidencia, az a háború utáni megállapodás maradt érvényben, hogy a nemzetiségek ügye: belügy, így aztán történhetett bármi a szomszédos országokban élő magyarokkal, a csitító szólam mindig ugyanúgy hangzott: ne szóljunk, ne lázadozzunk, egyetlen kukkal se tiltakozzunk a szomszédainknál, mert arcizmunk rándulásával is a náluk élő magyarok helyzetét nehezítjük. Ez a kormányzati elv kezdetben meggyőzőnek hatott, a tisztesség súlyos parancsának, de időközben kiderült, hogy a mi tapintatos taktikánk egy fabatkát sem ér, mert a kisebbségi magyarság helyzete – a magyar kormány viselkedésétől függetlenül – egyre csak romlik” – írta Csoóri Kapaszzkodás a megmaradásért című bevezető esszéjében. Durayt Csehszlovákiában ekkor már letartóztatták tevékenysége miatt, s bár ismerték a könyv kéziratának sorsát is, annak megjelenését megakadályozni nem tudták. Csoóri és Püski is számolt azzal, hogy a könyv kiadása botrányt fog okozni, de végre ki kellett mondani mindazt, amit évtizedeken keresztül elhallgatott a magyar politika.

A magyar kisebbség sorsáról írott Duray-mondatokat még talán elnézte volna a magyar pártvezetés, ám Csoóri rendszerkritikáját már nem. Csoóri levezette ugyanis, hogy a kisebbségek üldözése a szocializmus torz rendszeréből következik. Az egész eszmerendszert és gyakorlatot végiggondolatlanak és félresikerültnek minősítette. Tévedésnek tartotta az egypártrendszer gyakorlatát, a magántulajdon megszüntetését, az egyházak hitéletének megroppantását. A szocialista politika tartópilléreit vette célba. A visszavágás nem maradhatott el. Durayt elmegyógyintézeti kezelés alá vetették Csehszlovákiában, Csoórit több hónapos szilenciummal sújtották, Püski pedig egy éven keresztül nem kapott beutazási engedélyt Magyarországra. Mind Csoóri, mind Püski „visszaeső bűnösnek” számított, mivel Csoóri évekkorálalább aláírta a Charta '77 mozgalom tiltakozó memorandumát, Püski pedig kiadta Borbándi Gyulának a népi mozgalomról szóló monográfiáját.

A főkonzul közlése nagyon megrázta Püskit, hatalmas tervekkel készült a szárszói találkozóra. Még aznap este levelet írt Pozsgaynak:

*„Dr. Pozsgay Imre úrnak, a Hazafias Népfront főtitkárának,
Budapest, Belgrád rkp. 24. Hungary 1056
1983. június 30.*

Kedves Imre!

Az itteni magyar főkonzul útján megkértek, hogy az idén ne menjek haza, mert a Duray Miklós: Kutyaszorító c. könyve kiadásával megsértettem Magyarország külügyi és szövetségi érdekeit.

Azt korábban sem vártam, hogy nyilvánosan megdicsérjenek a könyvért, de erre – mégha néhány mondatot illett volna is megfésültetnem benne – a legrosszabb álmaimban sem gondoltam. Ui. a fésülés nem változtatott volna

a lényegen: a valóságos magyar nemzetiségi sérelmek kijajgatásán. Nem én teremtettem azt a helyzetet, amelyben magyarok milliói bajlódnak s nem is kívántam ezt a bábáskodást, amint nyilván Csoóri Sándor sem kívánta, de foglalkozásunkból eredően ki sem térhattünk előle. »Így hozták a körülmények.«

Mindezt csak azért írom Neked, mert a fentiek legkeservesebb következményeként nem lehetek ott augusztusban Szárszón, s Te vagy ennek az ünnepségnek és konferenciának a hivatalos gazdája.

A Szárszó-kiadvány új változatáról már írtam a szerkesztő Sipos Attilának. Kértem néhány javítást, de a sok bele nem illő politikai anyag közlése és az én írásom lényeges megcsonkítása miatt kivétem a nevem a szerkesztőbizottság névsorából. Akkor még megvolt az a reményem, hogy Szárszón legalább szóban elmondhatom a lényegét, hiszen bárki kétségbe vonhatja mostani illetékességemet, de azt, hogy 1943-ban mi mit, miért és miképp cselekedtünk, mégis én tudom a legjobban. S mindezt otthon szerettem volna elmondani, úgy, ahogy illő és szükséges. Nem lehet vitás, hogy a kinti nyilvánosságot már régen megkaptam volna rá. Sajnálom, és arra kell gondolnom, hogy milyen jól jött a Duray-könyv a Szárszót félremagyarázni kívánó történészeknek és emlékiróknak.

Nem kívánok ennek az ügynek a mindenképp szükségesnél nagyobb nyilvánosságot adni, s ezért szeretném, ha Te tájékoztatnád erről Fekete Gyulát, mint a társrendező írószövetség képviselőjét, mert azt sem vállalhatom, hogy valamilyen álürüggyet adjak vagy adjanak távolmaradásom okául.

Tisztelettel üdvözlö: Püski Sándor“

Püski levelében nem kért bocsánatot a Duray-könyv megjelentetése miatt kialakult helyzetért, s egyértelművé tette, hogy annak kiadása a hazai kiadóknak is kötelessége lett volna, ő maga csak azért vállalta, mert senki más nem tette meg. Bármennyire is fáj neki, hogy nem lehetett ott a szárszói rendezvényen, a *Kutyaszorító* című könyv kiadása kárpótolta az elvesztegetett lehetőségért, hiszen végre tehetett valamit a kisebbségi magyarság, s nemcsak a szlovákiai, hanem az erdélyi, a délvidéki, a kárpátaljai kisebbségért is.

Püski Sándor idézett leveléből is kitűnik, mindezek ellenére bizakodott, mert a levél megírásakor még érvényes volt az évforduló megünneplésére vonatkozó utolsó előtti terv, az egynapos konferencia. Ám a külföldön élők egyikét sem hívták meg, az Írószövetség a kialakult helyzet miatt lemondott a társszervezői szerepről, s végül a Népfront szervezésében zajlott le az egynapos találkozó. Annyit tennék még hozzá a történethez, hogy a végül augusztus 20-án megrendezésre került emlékezésen részt vevő volt szárszóiak, Fekete Gyula kezdeményezésére, közös levelet írtak a kényszerűen távol maradó Püski Sándornak: „Kedves jó Püski Sándor! A nagy szárszói konferencia 40. évfordulóján összegyűlték jó szívvel emlékeznek vissza fáradhatatlan aktivitásodra, amellyel a népi irodalmat közkinccsé ttedd, az írókat és az olvasókat összehoztad. Sajnáljuk, hogy nem lehetsz közöttünk, de tudjuk, hogy lélekben ve-lünk vagy és lélekben mi is Veled vagyunk. Balatonszárszó, 1983. augusztus 20.“²¹ A levelet több mint 100 egykori táborozó írta alá.

²¹ Püski István – Gulay István, „Magyar ügyben mindenkivel szóba állunk“, Püski Kiadó, Budapest, 2016, 218.

Az 1983-as emlékezésről mások részletesen megemlékeznek másutt, ezért én a Szárszói Konferencia egy másik vonulatáról szeretnék még pár szót leírni. Ez pedig az úgynevezett *Amerikai Szárszó* terve, gondolata és sorsa.

Püski Sándor az 1970-es kitelepülését követően, mind az emigrációban élőkkal, mind az itthoni könyvszakmai szervezetekkel és a politikai közelet szereplőivel egyre szorosabb kapcsolatot alakított ki. Évről évre hívtak meg előadókat, művészeket Amerikába, ahol bemutatkozó körutat szerveztek számukra. Mondhatjuk nyugodtan, hogy a magyar kultúra amerikai nagyköveti szerepét töltötték be Püski Sándorék.

Az 1980-as évek elején felvetődött, hogy az 1943-as Szárszói Konferencia mintájára meg kellene rendezni Amerikában az új szárszói tanácskozást, ahová meghívást nyernének az egész világon szétszórva élő írók, művészek, s természetesen az itthon és a környező országokban alkotók is.

Az 1980 júniusában egyre konkrétabb formát öltő elképzelés eredetileg az Itt-Ott konferencia²² nyári táborához kötődött volna, ám azt sajnos megvétózta egy kisebb Püski-ellenes csoport, akik még mindig azzal vádolták Püskit, hogy Kádár-bérenc, s a találkozóval is a nyugati emigráció egységét akarja megbontani. Püski Sándor úgy tervezte, hogy az általa elképzelt amerikai szárszói találkozón csak ürügy, jelkép és példa lehetne az 1943-as tanácskozásra történő visszaemlékezés, fő értelme a magyarság aktuális sorskérdéseivel való szembenézés lenne. Püski 1981-ben is ugyanúgy a vélemények szabad fórumát szerette volna megteremteni, mint negyven évvel korábban. Elképzelése szerint az első napon szót kapott volna Kiss Sándor, Gombos Gyula, Kovács Imre és Vatai László, akik az 1942-es, 1943-as találkozók mindegyikén, vagy legalább egyikén ott voltak, s felidézve azok hangulatát és értelmét, kellő módon tudnák megvilágítani, miért lenne szükség egy új „Szárszóra”.

Püski úgy gondolta, hogy meghív minden nyugati kiadót, szerkesztőséget, szellemi műhelyt, könyvtárat, iskolát, irodalmi és egyházi kört, a Magyar Házak képviselőit, de az erdélyi, a délvidéki és a felvidéki magyarság delegátusait is. Természetesen vendégei között szerepeltek volna a magyarországi előadók is, akik egyrészt részt vettek a Szárszói Konferencián, illetve akik kellő alaposággal tudtak volna beszámolni a magyarországi állapotokról. Irodalmi, de talán annál szélesebb körű lett volna ez a találkozás. Püski szerette volna, ha a jelenlévők egyeztetnek egymás terveiről, közös irodalmi programot, kiadói megegyezést dolgoznak ki, de a mögöttes tartalom is fontos lett volna, azaz a magyar helyzet megismerése.

Kiss Sándor egy összefoglalóban kétségeit fejezte ki a konferencia megrendezhetőségével kapcsolatban. *„Megérett-e az idő, és kitisztult-e a légkör annyira, hogy bonyolult és kontroverzális kérdéseket fel lehessen vetni és ezekkel kapcsolatban kifejezésre lehessen juttatni akármilyen konzervatív vagy radikális színvonalas véleményt?”* – tette fel a kérdést. *„Nem kelt-e féltékenységet, gyanút, és ellenállást azoknál, akik évek óta hasonló célú találkozók szerveztek?”* – folytatta kétségei sorát. Kiss Sándor kérdései teljes mértékben jogosak voltak. Az 1980-as évek elején sem az Itt-Ott szervezői,

²² Az Itt-Ott találkozók az amerikai magyar emigránsok 1967 óta évente megrendezett táborozása volt.

sem más egyesületek, társaságok nem lelkesedtek egy ilyen összejövetel iránt. Az emigránsok szembenállása a magyarországi rendszerrel felülírta a konzulációban rejlő lehetőségek elfogadását.

Az „Amerikai Szárszó” csak 1984-ben valósult meg a Magyar Baráti Közösség²⁵ keleti csoportjának szervezésében. A majd 100 résztvevő előtt Püski felidézhetette az 1943-as találkozó emlékeit, s talán számára is elégtétel lehetett, hogy 1984-ben, a Michigan-tó partján előadást tarthatott az amerikai fiataloknak Budapestről Salamon Konrád történész, Göncz Árpád, a későbbi köztársasági elnök, egykori 1956-os elítélt és Benda Gyula budapesti történész. A konferencia összefoglalójában azt állapították meg, hogy *„felelősséggel elemző szinten értett szót e találkozón egymással különböző nemzedékek különböző országokban élő és különböző szakmákat művelő népi és urbánus alapállású magyarja a közös gond: a világ 15 milliónyi magyarságának nemzeti kultúrája, emberi szabadsága és demokratikus jövője érdekében”*. Bár nem Püski szervezte, de tartalmában azt nyújtotta ez a konferencia, amit elképzelt. Nemegyszer előfordult már, hogy javaslatait mások valósították meg. Elégtételle legalább az lehetett, hogy megrendezték, s az emigráns körökben tervezett szárszói mintájú találkozó ötlete nem merült a feledés homályába.

Alig pár év elteltével pedig sor került az 1987-es lakiteleki találkozóra, melyet mind Püski, mind a nemzeti demokraták az 1943-as Szárszói Konferencia méltó utódjának tekintettek, s amely elindította Magyarországot a rendszerváltás útján.



²⁵ A Magyar Baráti Közösség volt az Itt-Ott találkozók szervezője.